

สังคมวิทยา ของ “คนแปลกหน้า”

อาจารย์กนกรัตน์ กิตติวิวัฒน์

“คนแปลกหน้า เป็นคนที่อยู่ไม่ไกลเกินไป และไม่ไกลเกินไป ถ้าอยู่ไกลเกินไปก็จะไม่
เป็นคนแปลกหน้าอีกต่อไป และถ้าอยู่ไกลเกินไปการติดต่อและความสัมพันธ์ก็จะหยุด
ลงไป ดังนั้น การปฏิสังสรรค์กับคนแปลกหน้าจึงเป็นส่วนผสมของความใกล้และ
ความไกลทางสังคมจิตวิทยา ทำให้คนแปลกหน้ามีรูปแบบการปฏิสัมพันธ์กับสมาชิก
ของกลุ่มที่เฉพาะเจาะจงและค่อนข้างคงที่”

Georg Simmel, “The Stranger”

(จิราภา วรเสียงสุข, *ทฤษฎีสังคมวิทยาบุคคลาสถิก*, 2556)

กลางปี พ.ศ. 2548 ถือเป็นจุดเริ่มต้นการทำงานในคณะสังคมวิทยาและ
มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จะด้วยโชคชะตา หรือเป็นด้วยเงื่อนไขทาง
ประวัติศาสตร์บางประการของคณะที่ว่างเว้นจากการรับอาจารย์สาขาสังคมวิทยา
พักใหญ่ จะด้วยเหตุใดก็ตาม นับเป็นช่วงเวลาสำคัญของ “นักสังคมวิทยาแปลกหน้า”
ที่ถูกรายล้อมด้วยสมาชิกผู้มาก่อนที่เต็มเปี่ยมด้วยความสนิทสนม คู่ันเคย เนื่องจากมี
ชุดประสบการณ์ร่วมกันไม่ว่าจะเป็น น้อง พี่ เพื่อน ลูกศิษย์ อาจารย์ ร่วมนานาสถาบัน
ในหลากหลายระดับ (ประถม มัธยม คณะ มหาวิทยาลัย ฯลฯ) การไม่มีพื้นที่ซ้อนทับ
กับประสบการณ์ร่วมที่ว่าจะถือเป็นความปกติในการเริ่มต้นการทำงาน แต่ในตอนนั้น
บรรยากาศดังกล่าว ยิ่งตอกย้ำสภาวะความเป็นคนแปลกหน้าในพื้นที่แห่งนี้ ... ผู้มาใหม่
ไม่ได้รู้จักหรือมีส่วนเสี้ยวภูมิหลังร่วมใดๆ ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของคณะและมหาวิทยาลัย
มาก่อน สัมผัสได้ในระยะไกลผ่านวิทยานิพนธ์และต้นตอทุกครั้งที่ได้อ่านงานเขียน

ของสมาชิกทั้งเก่า ใหม่ ที่บอวลด้วยเนื้อหาเข้มข้น ...ตราบจนกระทั่ง เมื่อได้เข้ามาทำงานในสถานะ “ผู้มาใหม่และแปลกหน้า” เริ่มด้วยการลงลายเซ็นเป็นการให้คำมั่นสัญญาว่ายินยอมมาประจำการอยู่ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต และมีห้องทำงานอยู่ชั้น 7 ในเวลานั้นมีห้องเปิดใช้งานเป็นห้องแรก มีเพื่อนร่วมงานเป็นห้องว่างทั้งชั้น ไม่มีผู้คน มีเพียงป้ายชื่อติดหน้าห้องว่าใครเป็นใคร วิชาที่ได้รับมอบหมายก็ดูไม่รู้จักร่างไกลไปจากความเชี่ยวชาญและความสนใจในขณะนั้น “บทบาทหญิงชายในสังคม” (gender relation) ต้องทำการบ้านอย่างหนัก สร้างประเด็นให้ตนเองสนใจ พยายามเข้าใจและเรียนรู้ใหม่ทั้งหมด...ช่วง 5 ปีแรก รู้สึกได้ถึงความห่างไกล ไม่เป็นส่วนหนึ่งและปราศจากความเชื่อมั่น ...ก็แล้วจะแปลกอะไรเมื่อเราต่างแปลกหน้าต่อกัน...

การทำงานในคณะเมื่ออย่างเข้าช่วง 5 ปีหลัง ความแปลกหน้าไม่ได้หายไป แต่ไม่ได้เป็นอุปสรรคหรือสร้างปัญหาใดๆ วิชาที่เริ่มตีบทต้นสามารถฝ่องถ่ายให้อาจารย์ท่านที่เชี่ยวชาญกว่า สามารถเปิดวิชาเลือกที่เป็นความสนใจของตนเองและพานักศึกษาเรียนรู้นอกห้องเรียนได้อย่างอิสระ รับช่วงรายวิชาที่ผู้สอนหมดแรงบันดาลใจ (ชั่วคราว) หรือลาเรียนต่อ รวมถึงรับผิดชอบงานบริหารบางช่วง ทำไป ทำไป ทำไป รู้ตัวอีกทีล่วงเลยมาจนย่างเข้าปีที่สิบ อาจารย์ที่เคารพท่านหนึ่งและหลายท่าน แสดงความเป็นห่วงเป็นครั้งคราวว่า “ทำไม่ใจเย็น ต้องหาทางไปเรียนได้แล้ว” นั้นสิ นานไปจริงๆ ทว่าคำตอบที่ได้จากการอยู่กับที่ได้นานขนาดนี้ คือเป็นไปได้มากกว่าการเริ่มต้นด้วยความรู้สึกว่าเป็นคนแปลกหน้า จึงมีเรื่องราวต้องเรียนรู้ ทำความเข้าใจและทดลองทำมากมาย หนึ่งในงานที่รู้สึกสนุกและตื่นเต้นทุกครั้ง คือการพานักศึกษาออกจากห้องเรียนสี่เหลี่ยมสู่โลกภายนอก... ในห้องเรียนวงกลมจากปรากฏการณ์จริง ซึ่งการทำงานภาคสนามในมหาวิทยาลัยมีชื่อเสียง นักศึกษาจำนวนหนึ่งมาจากครอบครัวมีฐานะทางเศรษฐกิจดี นามสกุลดัง หลายครั้งผู้ปกครองขอมีส่วนร่วมกับการเดินทาง อาหารการกิน และที่พัก ดังนั้นการจัดการให้ผ่านไปในแต่ละภาคการศึกษาไม่ใช่เรื่องง่าย มีทั้งรถตำรวจนำเข้าหมู่บ้าน ส่งคนไปดูแลเรื่องที่พักและอาหาร ตลอดถึงการขอมือผู้ติดตาม แต่ผู้สอนก็ยังยืนยันว่าในรายวิชาที่รับผิดชอบ การออกภาคสนามถือเป็นความจำเป็น ดังนั้นเราจึงไปกันทุกภาคการศึกษา หลายเรื่องราวของสังคมไทยจึงถูกผนวกเข้าเป็นส่วนสำคัญในห้องเรียนสังคมวิทยาชนบท และสังคมวิทยาการพัฒนา เป็นต้นว่ากรณีสารตะกั่วในลำห้วยคลิตี้ จ.กาญจนบุรี / การเคลื่อนไหวของชาวบ้านที่บ้านกรูด บ่อนอก จ.ประจวบคีรีขันธ์ / กรณีผลกระทบจากนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด จ.ระยอง / โรงไฟฟ้าหนองแซง จ.สระบุรี / กรณีสารแคดเมียมลุ่มน้ำแม่ตาจ จ.ตาก / โรงไฟฟ้าแม่เมาะ จ.ลำปาง / กรณีเขื่อนท่าแซะ จ.ชุมพร / กระแสการต่อต้านการก่อสร้าง

โรงไฟฟ้านิวเคลียร์ จ.อุบลราชธานี / กรณีเหมืองแร่ทองคำ จ.เลย รวมถึงการเรียนรู้เรื่องที่ดินกรณีโฉนดชุมชนที่คลองโยง จ.สมุทรปราการ ตลอดทั้งการลงพื้นที่ชนบทภาคกลางเท่าที่จะพอเป็นไปได้ใน จ.สุพรรณบุรี และ จ.อุทัยธานี เป็นต้น หลายครั้งการออกสนามทำให้ทั้งนักศึกษาและอาจารย์หัวใจพองโตกลับมา นักศึกษาบางคนรู้ว่าเราเรียนมาทำไม อาจารย์รู้สึกได้ทำหน้าที่นักสังคมวิทยาแม้เพียงน้อยนิด ดังนั้นคงพอกกล่าวได้ว่างานสอนหนังสือและการออกภาคสนาม อาจรวมถึงงานวิจัยที่มีอยู่ประปราย เป็นส่วนหนึ่งที่ทำแล้วสนุก จึงอยู่กับที่ได้นาน... และที่สำคัญสิ่งเหล่านี้ทำให้ชีวิตของนักสังคมวิทยาแปลกหน้าไม่แห้งแล้งห่อเหี่ยวจนเกินไป นอกจากนี้การมีประสบการณ์ในภาระหน้าที่และบทบาทอื่นๆ ภายในคณะตลอดหลายปีที่ผ่านมา ยิ่งทำให้รู้สึกถึงความมีเสน่ห์ของสังคมวิทยา ศาสตร์ที่แสวงหาคำอธิบายและให้พื้นที่ รวมทั้งพยายามทำความเข้าใจความแตกต่างของผู้คนดังปรากฏในงานวิชาการที่พวกเราต่างคุ้นเคย ขณะที่โลกในชีวิตจริงก็สัมผัสได้เช่นเดียวกันจากเพื่อนร่วมวิชาชีพ เช่นนั้นคงพูดได้ว่า “สังคมวิทยา” เป็นพื้นที่ที่เพียงไม่กี่แห่งในโลก ที่จัดวางคนแปลกหน้าด้วยท่าทีเปิดกว้างและไม่ได้หยิบบั่นความเป็นอื่นให้เขาเหล่านั้น ... ทั้งในแง่ความเป็นศาสตร์และการเป็นพื้นที่เชิงสถาบัน

สุดท้าย การอยู่ในสังคมเป็นปกติธรรมดาที่สุดที่เราจะมีหลากหลายสังกัด เราทุกคนเป็นทั้งคนในและคนนอก เป็นคนคุ้นเคยและคนแปลกหน้าอยู่ตลอดเวลา เราเดินเข้า-ออก ตรายเท่าที่เรามีปฏิสัมพันธ์กับผู้คน ความรู้สึกของการเป็นสมาชิกคนหนึ่งในคณะสังคมวิทยา ธรรมศาสตร์ เกิดขึ้นเสมอเมื่อได้ใช้เวลาไปกับกิจกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นอ่านหนังสือ เตรียมสอน การสอน ออกภาคสนาม ประชุม สัมมนา ระหว่างทำกับข้าว ทานข้าว เดินทาง เดินตลาด ดื่มกาแฟ จิบชา ตลอดทั้งการพูดคุย ปรีक्षा แลกเปลี่ยนมุมมองต่อการเรียนการสอน งานวิจัย ตลอดทั้งปรากฏการณ์ต่างๆ รอบตัว การอธิบายโต้ตอบผ่าน ภาษา แนวความคิด วิธีการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ การพยายามเข้าใจสังคม การถกเถียงแลกเปลี่ยน วิพากษ์เพื่อสะท้อนมุมมองอื่นๆ ที่ถูกบดบังด้วยโครงสร้างอำนาจหลายระดับ ทั้งหมดสะท้อนความเป็นชุมชนเล็กๆ ที่มีจุดร่วมสำคัญๆ บรรยากาศการทำงานในพื้นที่แห่งนี้ได้ทำให้ความแปลกหน้ากลายเป็นความคุ้นเคย แม้ว่ามันไม่ได้หายไปไหนแต่ไม่ใช่สาระสำคัญอีกต่อไป ความเป็น “สังคมวิทยามนุษยวิทยา” อบอุ่นอยู่ในการใช้ชีวิตประจำวันในพื้นที่แห่งเสรีภาพ มีบรรยากาศการเรียนรู้ ปมเพาะสติปัญญา และให้โอกาสแก่นักสังคมวิทยาแปลกหน้าเสมอ...